

Presentació del segon volum del llibre
Història de l'Institut d'Estudis Catalans,
d'Albert Balcells, Santiago Izquierdo i Enric Pujol

Sala Prat de la Riba de l'IEC, dia 5 de març de 2007

Quan el dia 11 de febrer d'ara fa quatre anys era presentat, en aquesta mateixa sala, el primer volum de la *Història de l'Institut*, presidia l'acte Josep Laporte, que ja no és entre nosaltres. Sense necessitat d'haver d'imaginar una longevitat miraculosa encara podria ésser-hi; i jo el coneixia prou per a saber com li hauria plagut veure que una obra de tanta feina, tan rica d'informació i, sens dubte, tan aclaridora tenia un segon volum, arribava als «temps recents», tal com diu la portada del llibre. En moltes coses —i aquesta d'ésser-hi o no ésser-hi n'és una— no ens deixen triar.

Així, doncs, ja fa quatre anys que presentàvem el primer volum d'aquesta obra. Era un llibre esperat, tot i que del contingut tots en sabíem coses; potser les havíem llegides, potser les havíem sentit contar, potser —per algun aspecte concret— havíem anat als arxius; tot el que en sabíem —no gaire, però— era resultat d'una informació aplegada al llarg del temps. Els autors del llibre, als arxius, havien furgat tots els racons, havien manejat tant com van poder llibres, papers i documents.

Ara, entre el primer i el segon volum, per a alguns de nosaltres, no gaires, hi ha una notable diferència; vull dir a l'hora de jutjar-los, o millor, de comentar-los —que *jutjar-los* sona massa fort. Per al volum que avui es presenta, els autors també han anat als arxius, també s'han documentat al límit, tot i que de la segona meitat del llibre —més o menys— en poden haver estat espectadors.

El grup de la diferència —el reduït grup de la diferència—, en canvi, també ha llegit, també ha anat als papers, però no sols de la segona meitat, sinó també de la primera, tot i que de més d'un dels fets referits en la primera en pot haver estat espectador, en pot haver estat protagonista o en pot haver rebut la referència quan encara era calenta, quan acabava de sortir de l'obrador.

Vull aclarir que els que ens trobem en aquesta situació no cal que ens en fem mèrit, més aviat ens n'hauríem de doldre; i si algú no entén el motiu, que faci comptes i veurà l'edat que deuen tenir els coetanis dels fets dels anys quaranta i cinquanta.

Parlem del llibre; parlem-ne que per això hem vingut. *La Història de l'Institut d'Estudis Catalans* dels amics Balcells, Izquierdo i Pujol no és un llibre: és una simfonia, però una simfonia clàssica, a l'estil de Haydn o de Mozart; amb els quatre temps. El primer, «Els primers decennis sota el regim franquista», és fosc, de penombra, gairebé negre: «l'Institut, privat del seu estatge, dels seus materials i de qualsevol suport oficial», «el gran nombre de membres de l'Institut que havien estat obligats a exiliar-se», «el col·lapse de l'Institut, que estigué a punt de desaparèixer», tot i que «aviat va convertir-se en un punt de referència ineludible de la resistència cultural al franquisme», «els primers temps del franquisme foren els de l'assaig del genocidi cultural» i d'altres són frases de les primeres pàgines del llibre. En aquest temps, només hi ha una tenuíssima llum: la fidelitat dóna lloc al coratge, i el coratge encengué una vacil·lant esperança. «Els anys quaranta foren per a la cultura i la llengua catalanes els de la lluita per la mera supervivència», i la decidida voluntat de supervivència motiva «la primera reunió de després de la guerra, celebrada el 15 de maig del 1942», aquella reunió de Puig i Cadafalch —de setanta-cinc anys—, de López Picó —de cinquanta-sis— i d'Eduard Fontserè —de setanta-dos—, amb Ramon Aramon —de trenta-cinc—, que en fou el catalitzador. El llibre recull unes paraules de Josep Benet; diuen: «En aquells moments, l'Institut trobà en la persona de Ramon Aramon i Serra l'home que necessitava per a mantenir la seva activitat. Catalunya no agrairà prou la seva tasca generosa i exemplar i la seva fermesa.» (pàg. 41). I el llibre també recull unes paraules que Puig i Cadafalch dirigí a Joan Coromines —segons l'omnipresència de Soldevila—, que diuen: «Quant a l'Aramon, el jutja malament, perquè és gràcies a la seva activitat que l'Institut segueix vivint.»

Bé: no he de descriure tot el llibre, seria mig robar-vos el gust, triant d'entre l'índex onomàstic, mirant l'índex —o la taula, tal com diu el llibre—, el gust de veure com van anar les coses en un determinat moment o de precisar la intervenció d'algun dels personatges de la història en una determinada situació, o, pitjor encara, seria com voler anticipar-me a la satisfacció de llegir tot l'honor de la institució i de tants de membres que ens han precedit.

Breument: el segon moviment, «Quinze anys a la recerca de la normalitat, 1962-1977», descriu una circumstància ben diferent de la del primer: el règim, especialment per la

conveniència d'aparèixer als ulls de l'exterior menys dictatorial, ha hagut d'anar cedint una parcel·la darrere l'altra, i l'Institut, sense haver assolit la normalitat, és una institució que —com qui diu— ja no viu a la defensiva. Ha augmentat el nombre de membres; les publicacions mantenen un ritme creixent; una rere l'altra, les societats filials recobren llur activitat, i en són creades de noves; el mecenatge d'Òmnium Cultural fa que les possibilitats es multipliquin; fins que, cap al final del període, la mort del dictador obrí clarament l'horitzó —això sí, laboriosament— cap al reconeixement oficial. I, com a coda d'aquest segon moviment, el Reial decret del 1976, un decret que reconeix que «l'àmbit d'actuació de l'Institut s'estendrà a les terres de llengua i cultura catalanes».

El tercer moviment, «Vers la normalitat en democràcia i autonomia, 1978-1989», és conegut pràcticament per tots nosaltres; una bona part dels membres l'hem viscut. El capítol acaba amb «Una reforma prevista: els estatuts i el reglament de 1988». El fet de situar en aquest punt el final de capítol és un altre dels bons encerts dels autors del llibre.

Si les meves paraules han d'ésser del tot sinceres, i, a més, com que un comentari, si és cent per cent encomiàstic, sense matisos, pot acabar resultant apegalós, no diré dos *però*, sinó més aviat dos *potser*.

L'un fa referència, especialment, a la primera part, als primers decennis sota el franquisme. Sembla com si d'aquesta època només n'hi hagués hagut un testimoni, o gairebé: Ferran Soldevila, que en un total de cent deu pàgines apareix quaranta-cinc vegades. Sense que això desvalori ni una ratlla —Déu me'n guard— la seva ingent i imprescindible obra d'historiador, sí que em permeto no prendre gaire en consideració el seu paper de memorialista. Soldevila, que potser en alguns camps no havia obtingut el reconeixement que hauria desitjat, potser per aquest motiu o potser per allò que en diuen la *manera d'ésser*, en diverses ocasions, i també, és clar, en aquesta *Història*, apareix en apreciacions de minúcia («Jordi Rubió s'eixugava el front amb el mocador (...) penso que sofria, sobretot del meu silenci.», pàg. 52, o «Hi ha hagut notícies que En Carner està disgustat per l'actuació de l'Institut i que acusa de feixistes alguns dels seus membres.», pàg. 77-78, o «Hi havia molta mar de fons contra l'Aramon. Té molt de l'arribista i no sé pas com acabarà. (...) Res d'extraordinari intel·lectualment, conscient, em penso, de les seves limitacions, mira d'enlairar-se per altres mitjans.»). Soldevila —no hi puc fer més—, quan deixa els nostres comtes reis, em fa pensar en una definició del DIEC que diu: «Algú, fer, més o menys malèvolament, objecte de conversa el que sap o creu saber, el

que pensa, el que ha sentit a dir, de la vida i dels fets de la gent.» La lectura d'aquestes citacions m'ha fet enyorar en aquestes pàgines de la *Història de l'Institut* potser frases d'alguns articles, potser d'alguna correspondència o potser d'alguna entrevista, en què aquells anys són vistos en la seva dimensió, que no fou cap altra que la d'un gran coratge il·luminat sempre per una gran esperança.

L'altre *potser* podria ésser anomenat «la guerra de la viuda». Aquesta *guerra* —o millor seria dir-ne *guerreta*— ocupa deu o dotze pàgines del llibre (de la 116 o 118 a la 128) i el litigi que motiva la polèmica pot ben bé ésser centrat —o simbolitzat— per la proposta de Joan Coromines de «l'admissió (no pas substitució) dels mots “viuda”, “pendre” i “racó” [...] (sobretot “viuda”, al qual Coromines donava més importància)» (pàg. 118). Joan Coromines és autor d'una immensa obra, única, com a lingüista, la de més gran magnitud d'entre les de tots els membres que al llarg de cent anys han integrat la Secció Filològica, però, ultra això, fou un més que notable especialista en desqualificacions, que propinava sense embuts, sense cap atenuant.

No és ara el moment de fer la llista de les seves demostracions; sí que diré, però, que a la pàgina 146 del llibre que presentem hi diu: «No era gens fàcil col·laborar amb Coromines i ell no estalviava els comentaris més aspres als seus col·laboradors i amics», i a la pàgina 148 s'esmenta que «els deixebles de Badia consideraven Coromines un excèntric poc fiable, i aquest s'ho ensumava».

I també diré que en aquestes pàgines dels trons i llamps de Coromines («l'únic especialitzat en lexicografia —jo—», pàg. 126), a part de les frases de Riba que procuren serenament d'apaivagar la tempesta, que fan aquella acció que en química física se'n diu *efecte tampó* o *amortiment*, fôra bo que no tot fossin les diatribes d'un dels litigants i que hi figurés alguna resposta procedent de l'altre bàndol, que en algun lloc deu haver-n'hi.

Hem començat dient que aquesta *Història* no era un llibre. Per a ésser una simfonia clàssica, a l'estil de Haydn o de Mozart, falta encara el quart moviment, un *finale maestoso*, la cloenda. Aquest final, la cloenda, és curt però ple de bons i suggerents i estimulants propòsits. Jo faré ara, com Albert Balcells, l'autor de les primeres pàgines de l'obra, la presentació, quan diu: «No anticipem aquí allò que diem en la cloenda.» I jo hi afegeixo: ja ho llegireu; llegiu-ho: no us la perdeu, aquesta *Història* de l'Institut.

Oriol Casassas